

Filosofia

Vivim en un món caracteritzat per la proliferació constant d'informació i per la interconnexió de realitats, discursos i individus. Aquesta complexitat fa més necessari que mai el desenvolupament d'un seguit de competències que ajudin les persones a orientar-se, a analitzar críticament la informació i a pensar amb altres els reptes que compartim com a societat. En aquest context, la formació filosòfica esdevé un pilar fonamental per encarar la complexitat i per pensar amb rigor, críticament i creativament el nostre món. El fet de disposar d'una formació filosòfica permet a les persones formar-se i tenir instruments, criteris i conceptes per entendre el món i intervenir-hi. Així, lluny de ser un mer compendi erudit de coneixements, la matèria de Filosofia ha de representar per als i les alumnes un estimulant exercici de descobriment del conjunt d'idees i valors que sustenten tant la seva manera de ser, com la de la seva pròpia època i entorn social, com també una caixa d'eines que els ajudi a pensar més profundament i amb més rigor.

En els seus orígens la filosofia neix com un intent racional de dotar de sentit el món i com un art del fet de saber viure, i abordar amb altres els sentits d'un món que ens és comú. La filosofia parteix d'un cert estranyament sobre el món: el qüestionament, el dubte, la formulació de bones preguntes (que ens ajudin a seguir pensant) i l'anàlisi crítica de la informació són elements que li són inherents i són, alhora, fonamentals per aprendre a pensar de manera crítica, lògica i rigorosa, un objectiu primordial de la matèria de filosofia, però que alhora contribueix de manera decisiva al desenvolupament de les competències bàsiques.

La visió de la filosofia que planteja aquesta matèria és la d'una disciplina que ens ajuda a pensar la realitat, el món i la manera de viure-hi, prenent-ne la distància necessària per identificar les trampes i els errors, els prejudicis, els estereotips i els dogmatismes que amaguen els discursos que l'expliquen i el regulen. En un món en què les teories de la conspiració, les *fakenews*, els dogmatismes i sectarismes, les pseudociències i la postveritat es repliquen amb força i tenen conseqüències socials i ètiques rellevants, cal desenvolupar la capacitat de pensar críticament per tal de poder viure-hi de manera més lliure, ètica i compromesa.

En aquest curs interessa constatar la pervivència d'alguns problemes filosòfics que a hores d'ara continuen interpel·lant-nos. No es tracta de fer un plantejament sistemàtic de la història de la filosofia, sinó d'abordar alguns dels problemes i conceptes que s'han plantejat al llarg de la història i que continuen sent rellevants en el nostre present. Revisitar els clàssics per abordar els problemes actuals ens permet comprovar que altres ja hi han pensat abans, construir el nostre pensament a partir dels altres i distanciar-nos d'una visió solipsista: pensar de manera crítica és també pensar en diàleg amb altres. Però en aquesta manera d'abordar els problemes filosòfics cal també posar especial cura a treure a la llum altres veus poc presents en la tradició filosòfica més ortodoxa, no sols per una qüestió de restitució o justícia, sinó també perquè la seva absència condiciona el que entenem per filosofia. És important incorporar les dones filòsofes i altres veus minoritzades per la tradició que ens permetin eixamplar la xarxa de veus que ens ajuden a elaborar els sentits de l'experiència humana individual i col·lectiva, i contextualitzar la filosofia acadèmica en una visió etnocèntrica i androcèntrica.

I en aquesta interrogació pel món i per la manera de viure-hi, el procés sempre és en diàleg: en diàleg amb la tradició filosòfica i amb altres camps de saber com ara la ciència, la tecnologia, la literatura i l'art. A aquest diàleg diacrònic s'hi suma el diàleg sincrònic a l'aula.

En aquest sentit, el grup classe s'ha de constituir com a comunitat dialògica, en què el pensament es construeix interpersonalment.

Juntament amb la comunicació oral, l'escriptura és també un lloc d'interpel·lació i de trobada, un mitjà per comunicar idees o coneixements, i també la base amb què s'elaboren conceptes i problemes. Aprendre a escriure forma part del procés d'aprendre a pensar millor en la mesura que ens ajuda a identificar i desenvolupar el propi marc conceptual.

Les quatre competències de la matèria descrites en el present document fan referència, doncs, a aquest conjunt d'idees.

Acompanyant les competències específiques d'aquesta matèria es troben els criteris d'avaluació. Els criteris d'avaluació, en tant que expliciten l'avaluació de les capacitats i els sabers que cal desplegar, concreten els aprenentatges que volem identificar en l'alumnat i la forma de fer-ho. El professorat haurà de contextualitzar i flexibilitzar aquests criteris d'acord amb les circumstàncies de la seva activitat.

Amb aquestes quatre competències es pretén desenvolupar i concretar una visió competencial de la filosofia que doni conceptes i instruments a l'alumnat per analitzar i pensar qüestions rellevants per a l'experiència humana i per al món en què vivim, tot insinuant maneres d'intervenir-hi.

El desenvolupament de les competències específiques es basa en les competències clau i en els sabers de la matèria, que es troben estructurats en quatre blocs que responen a quatre preguntes fonamentals de la filosofia: Què és l'ésser humà? Què puc saber? Com he d'actuar? I Com podem viure junts? Recollint el caràcter competencial del currículum, s'opta per formular els sabers lligats a una capacitat i en un context en el qual s'han de desenvolupar. El professorat pot desenvolupar un context alternatiu, si ho considera adient.

En el bloc 1 es tracten qüestions bàsiques d'antropologia filosòfica. En el bloc 2 s'aborda l'especificitat de la filosofia i es plantegen qüestions bàsiques relacionades amb la teoria del coneixement. Interessa que l'alumnat tingui els instruments i les estratègies per distingir els discursos que aporten certesa, donant un pes important també a la ciència. La capacitat d'argumentar, detectar fal·làcies i desenvolupar les pròpies tesis forma part també d'aquest bloc. En el bloc 3 es tracten qüestions vinculades a l'ètica des d'una perspectiva filosòfica i, finalment, en el bloc 4 es treballen els conceptes i els instruments necessaris per abordar problemes complexos des d'una perspectiva filosòfica.

El que pretén el currículum de la matèria de Filosofia és aportar a l'alumnat les eines bàsiques per pensar i desenvolupar les seves idees de manera més rigorosa sobre problemes complexos que caracteritzen la història de la filosofia i també la seva realitat més propera. Les eines que proporciona aquest currículum conviden al desenvolupament de projectes i a la cooperació interdisciplinària i entre diferents individus o entitats, amb especial atenció a les problemàtiques més importants del nostre present. Es tracta de plantejar a l'alumnat preguntes i situacions problemàtiques com a reptes engrescadors que els creïn necessitat d'aprenentatge i de pensament profund i que els permeti transformar les seves idees en posicionaments i accions en l'exercici d'una ciutadania crítica i responsable. La contextualització de preguntes o reptes, els dilemes morals, la problematització de conceptes i idees filosòfiques, els conflictes cognitius i els debats i seminaris són algunes de les estratègies metodològiques que ens poden ajudar a desenvolupar les competències pròpies de la matèria. També és interessant recórrer a la creació literària, teatral, plàstica i audiovisual amb la intenció d'ampliar els llenguatges expressius i abordar les preguntes o reptes plantejats des de diferents perspectives i llenguatges.

Això confereix a l'aprenentatge de la filosofia un caràcter rellevant, holístic i integrat, que enriqueix la significativitat i prepara l'alumnat per afrontar amb criteri la seva incorporació activa com a adult a la societat.

En la matèria Filosofia es treballen un total de 4 competències específiques, que són la concreció dels indicadors operatius de les competències clau definits al perfil competencial de sortida de l'alumnat al final de l'educació bàsica.

Competència específica 1

Identificar i valorar l'especificitat del saber filosòfic i dels sabers que aporten certesa enfront d'altres tipus de saber, per tal d'avaluar críticament els discursos i arguments.

Criteris d'avaluació

1.1 Distingir entre opinions i arguments en els raonaments.

1.2 Valorar críticament els sabers que aporten certesa i aquells que no, a partir de la identificació de les seves característiques i l'anàlisi de les estructures argumentatives que els sostenen.

1.3 Valorar críticament el paper de la filosofia i de la ciència en l'abordatge de problemes rellevants per a la natura i el saber humà.

Sempre és important ser capaç d'identificar quines són les tesis o conclusions que es defensen en una argumentació, però en els temps que vivim pren una rellevància especial poder clarificar quines raons sostenen una opinió per evitar els errors, trampes o prejudicis i comprendre que no tots els arguments tenen la mateixa validesa, ni lògica ni ètica.

La matèria de Filosofia ha de permetre l'alumnat aprofundir en l'anàlisi dels discursos i valorar com els diferents sabers ens proporcionen diferents graus de certesa.

Mitjançant la comprensió de l'especificitat del pensament filosòfic com a saber argumentatiu, l'alumnat adquireix eines per a analitzar críticament els discursos i arguments del seu dia a dia.

El desenvolupament d'aquesta competència ha d'ajudar l'alumnat a adquirir una posició de prevenció davant les informacions que l'envolten i capacitar-lo per discernir a quin tipus de saber pertanyen. Entendre quin tipus de saber estem analitzant és una condició a fi de poder seleccionar les eines d'anàlisi i d'argumentació adients per a cada discurs, que es treballen en la competència 2. Abordar la vinculació entre la ciència i la filosofia, més enllà del que diferencia els dos sabers, és important per desenvolupar una actitud crítica. La diferenciació entre veritat i certesa és capital per assumir un escepticisme racional que possibiliti una anàlisi crítica dels discursos.

Competència específica 2

Avaluar i generar arguments per valorar i produir discursos orals i escrits de forma rigorosa, evitar dogmatismes, biaixos i fal·làcies, per tal de desenvolupar i sostenir opinions.

Criteris d'avaluació

2.1 Produir rigorosament arguments, aplicant les normes lògiques, retòriques i argumentatives, i detectant i evitant maneres dogmàtiques, fal·lacies i esbiaixades per exposar les pròpies opinions i idees, tant oralment com per escrit.

2.2 Avaluar críticament discursos, orals i escrits, sobre qüestions i problemes filosòfics, demostrant una comprensió correcta de les estructures argumentatives.

Argumentar consisteix a presentar els pros i els contres d'una proposició, una idea o una tesi i arribar a una conclusió. Aquesta competència pretén capacitar els i les alumnes a pensar amb més lògica, més significativament, amb profunditat, a partir dels recursos propis del discurs i la pràctica filosòfica.

Pensar de manera formalment correcta té més a veure amb el "com" que amb el "què", en *pensar*, i no en pensar sobre uns continguts concrets.

Pensem de forma reflexiva quan ens aturem per identificar les raons per les quals passa, sentim, fem o es fa alguna cosa. El fet d'aturar-se implica la possibilitat de qüestionar el que s'està pensant i la necessitat de pensar-ho d'una altra manera; la reflexió és precisament el moment en què el pensament es descobreix com a tal, i sobre ell és possible pensar-hi. Ho fem constantment, ens aturem, analitzem, avaluem, prenem decisions i seguim pensant. Amb aquesta competència es proposa fer conscient aquest procés de pensament per poder millorar la capacitat de pensar, i permet acompanyar l'alumnat a adonar-se de com pensa, de quins processos mentals empra, a través dels recursos propis de la filosofia. En aquest sentit, està directament relacionada amb la metacognició, que consisteix precisament en la presa de consciència dels processos mentals que usem i que permet l'alumnat d'autoregular-los.

El desenvolupament d'aquesta competència dona a l'alumnat les eines per posar llum i descobrir la lògica interna dels pensaments, propis i aliens, i introduir la crítica com a element essencial per pensar. Identificar prejudicis, distingir el que és important del que és accessori, conceptualitzar, qüestionar marcs conceptuals, detectar errors en l'argumentació... ajuda l'alumnat a construir un pensament propi, amb arguments que li permeten qüestionar allò que pensa. I els capacita per anticipar les pròpies accions a través de la reflexió i la crítica com un element previ a la presa de decisions: és, per tant, una condició per poder abordar la competència específica 4.

Competència específica 3

Reconèixer i aplicar les normes de l'argumentació i del diàleg filosòfic, en diferents suports i activitats, per expressar-se amb rigor argumentatiu i desenvolupar el diàleg respectuós i constructiu amb els altres i poder arribar a idees comunes.

Criteris d'avaluació

3.1 Intercanviar i avaluar críticament idees sobre qüestions filosòfiques a partir del diàleg filosòfic.

3.2 Argumentar rigorosament les pròpies idees en activitats de diàleg filosòfic.

3.3 Participar de manera oberta, compromesa i respectuosa en activitats de diàleg sobre qüestions i problemes filosòficament rellevants.

El diàleg està estretament unit a la tradició filosòfica ja des de Sòcrates i Plató. Etimològicament, vol dir 'paraula o raó compartida', i des d'una perspectiva filosòfica no és sols un intercanvi d'informacions o una confrontació d'idees, sinó sobretot l'espai privilegiat per a la construcció de pensament i coneixement filosòfic compartit.

Ser competent dialògicament implica saber desenvolupar i posar en joc les idees pròpies de manera clara, argumentada i respectuosa. Ser capaç d'escoltar als altres i relacionar, qüestionar i transformar les idees amb la voluntat de contribuir a la construcció de coneixement compartit. Implica també saber gestionar la discrepància de manera constructiva.

Habitualment l'alumnat tendeix a assimilar el diàleg a l'aula amb el debat, deixant de banda altres possibilitats de conversa compartida en les quals el més important és la construcció de coneixement i pensament.

Dialogar filosòficament implica saber abordar problemes amb els altres des d'una perspectiva filosòfica. En aquest sentit, podem identificar tres elements en l'aprenentatge del diàleg filosòfic:

- L'establiment i el compliment de les normes i els acords que garanteixen la seva condició de possibilitat.
- El desenvolupament de les estratègies que permeten abordar, de manera compartida, els problemes amb els instruments propis de la filosofia.
- La sistematització de les idees respecte de problemes filosòfics rellevants.

Aquesta competència està estretament relacionada amb la competència específica 2, donada la importància que té l'argumentació filosòfica, la identificació de les fal·làcies, el qüestionament de les idees i la capacitat de deduir-ne les implicacions. Però es relaciona també amb la resta de competències de la matèria. És per això que s'ha de treballar de manera integrada per afavorir la transferència de coneixements i d'habilitats entre elles.

Competència específica 4

Avaluar de manera global, sistèmica i transdisciplinària els problemes ètics i polítics fonamentals i d'actualitat analitzant-los filosòficament per a poder tractar-les de manera creativa i prendre una posició.

Criteris d'avaluació

4.1 Distingir les principals preguntes de la filosofia i les diferents respostes filosòfiques a través de la indagació, l'anàlisi i la interpretació de textos filosòfics i altres formes d'expressió cultural.

4.2 Desenvolupar una concepció complexa i no dogmàtica dels problemes i qüestions fonamentals i d'actualitat, mitjançant l'anàlisi filosòfica d'aquests.

4.3 Desenvolupar una actitud oberta, respectuosa i compromesa amb la resolució de conflictes ètics i polítics a través de l'exposició argumentada i crítica de les idees.

La complexitat és, potser, un dels elements fonamentals que caracteritzen el nostre present i determina radicalment la vida de les noies i els nois. La societat de la informació i la comunicació, la globalització econòmica i cultural i el desenvolupament de la ciència i de la tecnologia, entre altres, són elements que formen part de tot un entramat de relacions i qüestions complexes entre les quals no sempre és fàcil orientar-se. La filosofia, en tant que discurs crític i analític, pot ajudar en aquesta empresa.

El que es pretén amb el desenvolupament d'aquesta competència és que l'alumnat aprengui a orientar-se en la complexitat a través de les eines conceptuals i metodològiques pròpies del pensament crític i filosòfic (introduïdes en les competències 1, 2 i 3), per aprofundir en l'anàlisi i la comprensió dels reptes socials, ambientals i polítics del món actual. En aquest sentit, assolir aquesta competència implica ser capaç de posicionar-se davant d'un repte o controvèrsia plantejada amb criteri.

Alguns d'aquests reptes contemporanis podrien ser els desenvolupaments tecnocientífics (robòtica, digitalització, intel·ligència artificial...), els reptes ambientals i ecològics (emergència climàtica, escassetat de recursos...) o els sociopolítics (la legitimitat dels sistemes i les institucions polítiques, els feminismes, les migracions, la privacitat, la llibertat d'expressió...). Reptes que impliquen relacionar continguts i competències específiques de la filosofia i d'altres àmbits de coneixements i sabers.

Molts d'aquests reptes estan presents a l'agenda política de gairebé tots els països a través dels objectius de desenvolupament sostenible (ODS) de l'Agenda 2030 de les Nacions Unides, un marc idoni per al desenvolupament d'aquesta competència.

Per desenvolupar aquesta competència és necessari que l'alumnat aprengui a identificar problemes contemporanis, així com els agents, els interessos, els valors i les idees implicades. I també que aprengui a identificar les possibles conseqüències (ètiques, polítiques i socials, etc.) de les diverses posicions al voltant de la situació problemàtica o conflictiva i establir els criteris d'elecció d'alternatives i vies d'acció raonables, des d'una perspectiva democràtica, per poder posicionar-se i prendre decisions al respecte. Per poder-ho dur a terme amb rigor filosòfic, cal que l'alumnat utilitzi les eines filosòfiques que es treballen en la resta de competències.

Al llarg de la història, la filosofia ha abordat qüestions fonamentals per a l'existència humana, com ara la identitat personal, el coneixement o la vida en comú, partint sempre d'un context real i simbòlic concret. En aquest sentit, podem dir que la filosofia ofereix respostes històriques a qüestions essencials. Encara que en aquest nivell educatiu no ens interessa un tractament historiogràfic exhaustiu de la filosofia, el docent ha de recórrer a la tradició o a alguns conceptes fonamentals de l'obra de pensadores i pensadors, per tal d'abordar els reptes contemporanis que es treballin a l'aula des d'un vessant filosòfic.

Sabers

Els sabers es formulen amb relació a contextos en què es pot desenvolupar el seu aprenentatge competencial. Els i les docents poden incorporar contextos alternatius si ho consideren pertinent.

Per facilitar els aprenentatges i el desenvolupament de les competències específiques corresponents, el professorat pot valorar la possibilitat d'organitzar els sabers de la matèria, o de les diferents matèries coordinades en un àmbit, a partir de situacions.

Les situacions permeten programar el curs de qualsevol nivell, matèria o àmbit a partir d'una col·lecció o seqüència de reptes, contextos o circumstàncies del món real, dels quals deriven preguntes que cal contestar i que entrellacen els sabers, és a dir, els coneixements, les destreses, els valors i les actituds amb les capacitats que sustenten l'enfocament competencial dels aprenentatges. Això modifica la planificació habitual d'adquisició de sabers i competències basada en la lògica acadèmica pròpia de les àrees de coneixement o les matèries, plasmada en la seqüència tradicional dels temes disciplinaris. Es pretén acostar-se a la lògica de l'aprenent per donar sentit als seus aprenentatges basant-se en la seqüència de contextos rellevants plasmats en les situacions.

Què és l'ésser humà?

- Anàlisi i valoració de l'especificitat natural i dels condicionants historicoculturals en el debat sobre la gènesi i la definició de la naturalesa humana.
- Anàlisi crítica de les condicions socials, de gènere i culturals en la identitat personal.
- Reconeixement i valoració del paper de la sensibilitat, l'emotivitat i les facultats cognitives en l'anàlisi de la identitat personal.
- Anàlisi i valoració del paper de la consciència i el llenguatge en l'estructura psicosomàtica de la identitat personal.
- Anàlisi crítica de la natura humana en l'abordatge de qüestions vinculades al transhumanisme.

Què puc saber?

- Anàlisi i valoració de la filosofia com a saber fonamental en la història d'Occident i en l'abordatge de les problemàtiques humanes.

- Especificitat de la filosofia en relació amb altres camps de saber per analitzar la natura i l'activitat humana.
- Caracterització de la cosmovisió mítica i la teorització filosòfica a Grècia com a origen de la filosofia occidental.
- Anàlisi i constatació de la pervivència dels problemes filosòfics per tal de poder abordar-los des de la contemporaneïtat.
- Redacció de tipus de textos filosòfics per tal de poder desenvolupar i aprofundir en les pròpies idees.
- Identificació de les característiques de la ciència i del mètode científic en el saber humà i en la història de la cultura per enfrontar-se a la desinformació, la postveritat i les pseudociències.
- Valoració del saber, les metodologies científiques i la filosofia de la ciència en l'abordatge dels problemes i límits del coneixement.
- Anàlisi crítica del problema del coneixement i les teories de la veritat per enfrontar-se a la desinformació i al fenomen de la postveritat.
- Anàlisi crítica de les condicions socials, de gènere i culturals en la història de la filosofia.
- Valoració i anàlisi crítica de la dimensió social i política del coneixement, dels poders i els interessos que hi intervenen i del paper de les dones en la ciència i en la creació de coneixement.
- Desenvolupament d'idees filosòfiques en textos escrits.
- Argumentació, raonament mitjançant l'aplicació de nocions bàsiques de lògica formal i detecció de fal·làcies i biaixos cognitius en l'anàlisi crítica i la producció dels discursos.
- Interpretació i producció d'informació amb rigor argumentatiu per desenvolupar un criteri propi amb relació a problemes filosòfics.

Què he de fer?

- Reconeixement i valoració del saber i el pensament propi com a element clau en la construcció de projectes de vida autònoms i lliures.
- Anàlisi i valoració crítica dels elements que permeten la construcció de societats plurals i democràtiques. Diferència i discrepància. La convivència en el pluralisme. Societat, política, societat i consens.
- Valoració de l'ètica expansiva i la responsabilitat ecològica en l'anàlisi de les problemàtiques contemporànies.

Com podem viure junts?

- Anàlisi crítica dels problemes ètics del nostre temps, com ara la desigualtat, la pobresa, la guerra i altres formes de violència, la desigualtat entre homes i dones, la discriminació i els problemes mediambientals i ecosocials, per desenvolupar un posicionament ètic i argumentat.
- Conèixer i participar en diferents modalitats de diàleg a l'aula (debats, seminari, taula rodona, diàleg filosòfic) aportant raons pertinents i relacionant-les amb les dels altres, trobant punts de trobada, per arribar a conclusions complexes i creatives.